

УДК 811.161.1' 373.7: 821.161.1-84
К 88

Олена КУЦИК,
Марія КОЛЕЧКО

**КОНЦЕПТ ГРІХ ЯК СТРИЖНЕВИЙ
КОМПОНЕНТ ПАРЕМІЙНОГО ДИСКУРСУ
(на матеріалі збірників І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» та В. Даля «Пословицы русского народа»)**

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту гріх в паремійних одиницях, представлених у збірниках І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» та В. Даля «Пословицы русского народа». Виокремлено дві основні парцели (тематичні групи) номінативного поля «гріх» в українських та російських паремійних текстах.

***Ключові слова:** концепт, малі фольклорні жанри, паремійні тексти, прислів'я, приповідки, парцела, тематична група, сектор.*

Постановка проблеми. Концепт *гріх* є найважливішим у християнській етиці та значущим у духовних культурах українського й російського народів.

Матеріалом нашого дослідження послуговували паремійні тексти зі стрижневим компонентом – концептом *гріх*. Фактичний матеріал дібрано зі збірників І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» та В. Даля «Пословицы русского народа».

Фразеологічний матеріал засвідчує, що формування досліджуваного концепту відбувалося під впливом кількох регулятивних систем: поганських уявлень, християнських цінностей та побутово-вжиткового досвіду. Цим зумовлено його складність та реалізацію з його участю різних систем знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт *гріх* був предметом зацікавлення багатьох учених, оскільки він є результатом поєднання мовних та етнокультурних знань. Відомо, що концепти структуруються різнорівневими мовними одиницями: словами, фразеологічними одиницями, синтаксичними конструкціями тощо.

Лінгвісти неодноразово зверталися до вивчення мовних і мовленнєвих одиниць на позначення поняття *гріх*. Зокрема, І. Клівіцька-Миронюк досліджувала концепт *гріх* в медіа-дискурсі [2]. Л. Панова розглянула релігійний концепт *гріх* у російській та італійській мовах [4]. А. Сірант розкрила особливості концептів *гріх* та *спокута* у творчості письменників другої половини ХХ ст. [7]. Предметом зацікавлення О. Семухіної стали російські та французькі

фразеологізми з концептом *grіx* [6]. Л. Щербачук здійснила лінгвокультурологічний опис концепту *grіx*, вербалізований фразеологізмами, визначила його зміст як репрезентанта духовного коду у фразеологічному просторі української мови [8]. Н. Козіна проаналізувала концепт *grіx* на матеріалі російських лексичних, фразеологічних та паремійних одиниць [3]. Специфіку вербалізації концепту *grіx* у прозі Марії Матіос з'ясувала Л. Баранська [1].

Однак визначення лінгвістичних параметрів концепту *grіx* у зіставному аспекті в українських і російських паремійних одиницях ще не було об'єктом дослідження лінгвістів.

Мета статті – дослідити особливості реалізації концепту *grіx* у мовній свідомості носіїв української та російської лінгвокультур на матеріалі збірників І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» та В. Даля «Пословицы русского народа».

Виклад основного матеріалу. Відомо, що вибір паремійного матеріалу спостереження обґрунтований місцем паремій серед мовних засобів розкриття національно-культурної свідомості, у яких «в експліцитній формі виявляється зв'язок мови з культурою етносу, сценаріями комунікативної поведінки його мовних особистостей і особливо з його національно-культурними цінностями» [5, 162].

Поняття *grіx*, як зазначає Н. Козіна, було й залишається найважливішим для буденної свідомості людини. Це поняття регламентує поведінку й регулює відносини індивіда та соціуму, визначаючи моральні орієнтири. Воно є особистісним і соціальним, стосується окремого етносу та людства в цілому. Поняття *grіx* є водночас морально-етичною і соціально-оцінною категорією, що усвідомлюється в різних культурах та має вербальне вираження в різних мовах [3, 7]. Дослідниця наголошує на тому, що воно є одним із ключових у російській культурі та у свідомості росіянина. Безсумнівно, що й в українській ментальності поняття *grіx* було і є базовим та визначальним.

Словникові дефініції свідчать про багатовимірність поняття *grіx* і про зміни в його осмисленні. Так, і в українських, і в російських сучасних тлумачних словниках лексема *grіx* представлена як багатозначна, однак те чи інше значення слова актуалізується залежно від типу словника, його ідеологічної спрямованості й позиції авторського колективу.

Наприклад, у сучасному розумінні слово *grіx* вживається у трьох значеннях. Перше – пов'язане з релігійно-етичним аспектом, тобто це «порушення релігійно-моральних догм, настанов тощо». У другому значенні *grіx* ототожнюється з «поганим, непорядним вчинком, якоюсь хибю, помилкою, недоглядом». Подібну семантику, зокрема «непорядно, недобре, недозволено», виражає досліджувана лексема і в ролі предиката (ВТССУМ, 198).

Аналогічно тлумачиться лексема *грех* і в сучасній російській мові. Перше з її трьох значень пов'язане з «нарушенням релігійних предписаний, правил», наприклад, **Как смертный грех** (страшен, некрасив кто-нибудь – очень страшен, некрасив). Друге значення подається як переносне, тобто як «предо-

судительный поступок» (*Вспомнить о грехах прошлого; Грехи молодости*). У значенні присудка слово *грех* вживається у третьому значенні зі стильовою позначкою «разговорное»: *Над старостью смеяться грех* (ТСРЯ, 144).

Для зіставлення звернімося до словників ХІХ століття. Словник української мови за редакцією Б. Грінченка досліджувану лексему тлумачить у двох значеннях. Перше – гріх як такий (*Як не прийме Біг гріхи за жарт, то буде шелесту багато* (Ном. № 108). *Незнай гріха не чинить*. (Ном. № 106). *Б'ють не ляхи, а наші гріхи* (Ном. № 866). *Де гріх, там і покута* (Ном. № 124)). У другому значенні *гріх* тотожний поняттю *вина*: *Батько Настусин радіє, що без його гріха сталося таке Грицькові: без вісти зник, вовкулакує* (Г. Барв. 452) (СУМ Грінч., 493).

В. Даль у своєму словнику так визначає досліджуване поняття: «Грех – поступок, противный закону Божию; вина перед Господом (*Наследный грех. Кто грешит, тот раб греха. Грехи любезны, доводят до бездны*)» (ТСЖВЯ, 402).

Н. Козіна справедливо зауважує, що словники ХІХ ст. враховують у тлумаченні слова дві парадигми знання: релігійну, яка висувається на перший план («порушення закону Божого»), та світську («вина», «проступок», «похибка», «біда»). Справді, ці словники не містять стильових позначок, які вказують на обмеження сфери вживання слова та його стилістичну маркованість. Слово представлено як загальноживане, таке, що належить до релігійного та світського дискурсу, що має декілька денотативних значень: домінантні – дія («порушення») та стан («провина»), периферійні – подія та явище («біда», «похибка»). Іншими словами, гріх – це релігійно-етична категорія, етичне та позаетичне поняття [3, 6].

Як бачимо, в обох мовах досліджувані лексеми утворюють розгалужені семантичні поля, що свідчить про цінність зазначених концептів як для українського, так і для російського соціумів.

Концепт *гріх* у зіставлюваних мовах асоціюється насамперед з порушенням релігійно-моральних догм та настанов, а також з поганими вчинками людини, що яскраво ілюструють численні прислів'я й приповідки, зібрані І. Франком та В. Далем.

Розглянемо їх докладніше. Відомо, що малі фольклорні жанри є важливим джерелом країнознавчої, соціолінгвістичної, культурологічної інформації при вивченні концептів у сучасній лінгвістиці. Мовознавці неодноразово акцентували на тому, що паремійні тексти чітко й повно фіксують особливості менталітету народу, дух нації тощо. Прислів'я – це готові до вживання самостійні мовленнєві одиниці, оскільки вони вирізняються регулярністю вживання, у них дійсно виражено найбільш актуальні поняття, судження носіїв мови. Народні вислови є дзеркалом, у якому відображено стан суспільства на тому чи іншому етапі його розвитку, його побут, звичаї, традиції.

Актуальність вивчення паремій зумовлена тим, що вони культурологічно навантажені. При дослідженні реалізованого в них концепту важливо виявити не лише його центр, а й периферію.

Як мовні знаки паремії виконують й кумулятивну функцію. Вони викликають у свідомості носіїв мови певні асоціації, які, з одного боку, визначають логічну конструкцію вислову, а з іншого – зумовлюють межі його вживання, зв'язок з певними життєвими ситуаціями, явищами історії та культури народу. Іншими словами, у малих фольклорних жанрах виражено культурні цінності, домінянти певного соціуму, його світогляд, тлумачення дійсності.

Аналіз структурно-семантичної організації номінативного поля *гріх* показує, що воно є достатньо вагомим фрагментом лексико-фразеологічних систем обох мов.

Номінативне поле *гріх* у досліджуваних паремійних текстах містить розгалужену структуру, до якої належать дві основні парцели (тематичні групи): «**Порушення релігійно-моральних догм**» та «**Порушення суспільно-етичних норм**», які, своєю чергою, репрезентовані окремими секторами.

Так, парцелу «**Порушення релігійно-моральних догм**» формують такі основні сектори: «*скоєння гріха певною особою*» та «*застереження когось від гріха*».

У збірнику І. Франка перший сектор представлений усталеними висловами: *Не збув бим сі гріха до смерти; Нічо не моє, лиш гріхи мої; Пан Біг гріхи відпустит, але не подарує* (Фр., 646); *То такий гріх, що го сі ніколи не спокутуєш* (Фр., 647); *Взяв гріх на душу* (Фр., 643); *Гріх мі сі вчепив* (Фр., 644); *За наші гріхи Господь нас карає* (Фр., 645); *Даруй Боже гріха, коли натура лиха* (Фр., 647) тощо.

Паремії з тотожною семантикою знаходимо й у збірнику В. Даля: *Один Бог без греха; Согрешающих видим, а о кающихся Бог весть; Рождённые во плоти причастны к греху; Грешники, да божьи; Невольный грех живёт на всех; Грешна душа – во что Бог поставит* (Даль, 54).

Другий сектор формують такі паремії Франкового збірника: *Не доводи мі до гріху!; Не бери гріха на душу* (Фр., 646); *Чи то до гріха далеко?; Чи ти гріха не боїш сі?; То такий гріх, що го сі ніколи не спокутуєш; Як бим сі гріха не бояв, не так би я тобі заспівав; Иди без гріха!* (Фр., 647).

У збірнику В. Даля ілюстрацій до другого сектору зафіксовано менше, і їхня семантична структура складніша, напр.: *Всё на свете по огрехам нашим деется; Грешному путь в начале широк, да после тесен* (Даль, 54). Ці та подібні паремії сприймаються як застереження від порушення законів Божих.

Поведінка людини у суспільстві, дотримання чи порушення нею усталених суспільно-етичних норм відображені в паремійних текстах. Оцінний зміст досліджуваних прислів'їв виявляється у схваленні чи засудженні людських вчинків і формує загальне значення паремій.

Другу парцелу номінативного поля *гріх* «**Порушення суспільно-етичних норм**» репрезентують такі прислів'я і приказки: *Не тільки гріху, що перед людьми сміху; Перед Богом гріх, а перед людьми сміх* (Фр., 646); *Що гріх робити, то встид говорити; Що не гріх, то не встид* (Фр., 647); *Грех воровать, да нельзя миновать; Грешный честен, грешный плут – яко все гре-*

хом живут; Вина на вину, а гріх на гріх не приходиться; За ним єсть зтот грешок; Без греха веку не изживёшь, без стыда рожки не износишь (Даль, 54).

Серед паремій досліджуваної парцели достатньо поширеними є образні одиниці з виразним оцінним компонентом, що ґрунтується на образних уявленнях, типових для українського та російського народів. Наведемо декілька прикладів: *Гріх у міх; Гріх у міх тай до води* (Фр., 645); *Гріх не личком зв'язати, та під лавку сховати; Гріх зав'язи в міх* (Фр., 644); *Грехи не пироги: пережевав, не проготишишь; Грех не уложишишь в орех (мех)* (Даль, 54).

Важливу роль у створенні національного колориту відіграють жартівливі вирази та фразеологізми-прокльони, напр.: *Гріх гріхом, а сміх сміхо; Гріх зав'язи в міх* (Фр., 644); *Ти сі моїми гріхами не жури!*; *Ци гріх, ци два* (Фр., 647); *Як не прийме Бог гріхи за жарт, то буде шелесту багато* (Фр., 648); *А гріх би на тебе внав!* (Фр., 643); *Грешный честен, грешный плут – яко все грехом живут* (Даль, 54).

Основні компоненти концептуального значення поняття *гріх* у паремійних текстах, зібраних І. Франком, – «вина», «провина», «прогріх», «покаяння», «покута», «покарання», «кара», напр.: *В гріх не впадеш, як тото зробиши* (Фр., 643); *Гріх мі сі вчепив* (Фр., 644); *За наші гріхи Господь нас карає; За чийсь гріхи я маю терпіти; За гріхи бим того не зробив* (Фр., 645); *Стоїть як гріх над душею* (Фр., 647); *Нема гріху без покути* (Фр., 646); *Як є гріхи, то мусит бути й покута; Які гріхи, така покута; Як на гріх ми сі трафило* (Фр., 648).

Відповідно в усталених зворотах Далєвого збірника виокремлюємо такі компоненти: «проступок», «провинность», «прегрешение», «возмездие», «ослушание», «кара», «милость», напр.: *Чья душа в грехах, та и в ответе; Не зная греха не сотворит; Милость над грехом – что вода над огнём; Каков грех, такова и расправа; Повиниться – что Богу помолиться; Виноват да повинен – Богу непротивен; За прощённую вину и Бог не мучит; Виноватый в вине, правый в правде, а всякому греху покаяние* (Даль, 54).

Висновки. У проаналізованих пареміях чітко відображено систему релігійно-моральних та суспільно-етичних цінностей обох народів. Народна мудрість, закарбована у фольклорі, сприймається як своєрідний моральний кодекс.

Аналіз паремійних текстів у збірниках І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» та В. Даля «Пословицы русского народа» показав, що концепт *гріх* представлено в них комплексно і різноаспектно.

У структурі досліджуваного концепту ми виявили дві основні парцели (тематичні групи): «Порушення релігійно-моральних догм» та «Порушення суспільно-етичних норм». Перша парцела репрезентована секторами: «скоєння гріха певною особою» та «застереження когось від гріха». Складна семантична структура досліджуваного концепту не дозволяє чітко й однозначно виокремити сектори другої парцели.

Лінгвофілософський та етимологічний аспекти вивчення концепту *grīx* може стати об'єктом подальших наукових досліджень.

Література

1. Баранська Л. Вербалізація концепту *grīx* у прозі Марії Матіос / Леся Баранська // Рідне слово в етнокультурному вимірі : [зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – С. 5–14.

2. Клівіцька-Миронюк І. Актуалізація концепту ГРИХ в медіа дискурсі : [тези доповіді до Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20–21 березня 2015 року) / Ірина Клівіцька-Миронюк // Сучасна філологія : теорія і практика. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 100–103.

3. Козина Н. О. Лингвокультурологический анализ русского концепта «грех»: на материале лексических, фразеологических и паремиологических единиц : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. О. Козина. – Иваново, 2003. – 44 с.

4. Панова Л. Г. Грех как религиозный концепт (на примере русского слова «грех» и итальянского «peccato») / Л. Г. Панова // Логический анализ языка. Языки этики. – М. : Языки рус. культуры, 2000. – С. 167–177.

5. Семенюк О. Основи теорії мовної комунікації / Олег Семенюк, Валентина Парашук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.

6. Семухина Е. Фреймовая структура концепта «грех» (на материале русских и французских фразеологизмов) / Елена Семухина // Гуманитарные исследования : [сб. науч. тр. / Астрахан. гос. ун-т]. – Астрахань, 2008. – № 2. – С. 48–54.

7. Сірант А. Вербальний спосіб репрезентації концепту «спокута» у творчості письменників II половини ХХ ст. / Алла Сірант // Наукові записки. Серія : Філологія : [зб. наук. праць / наук. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2009. – Вип. 11. – С. 322–326.

8. Щербачук Л. Семантичний простір концепту *grīx* як елемент духовного коду (на матеріалі української фразеології) / Лідія Щербачук // Вісник Запорізького університету. – 2012. – № 1. – С. 504–506.

References

1. Baranska L. Verbalizatsiya kontseptu hrihkh u prozi Mariyi Matios / Lesya Baranska // Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri : [zb. nauk. prats / Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka]. – Drohobych : Posvit, 2015. – S. 5–14.

2. Klivitska-Myronyuk I. Aktualizatsiya kontseptu HRIKH v media dyskursi : [tezy dopovidi do Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Kyiv, 20–21 bereznya 2015 roku) / Iryna Klivitska-Myronyuk // Suchasna filolohiya : teoriya i praktyka. – Kher-son : Vydavnychyu dim «Helvetyka», 2015. – S. 100–103.

3. Kozina N. O. Lingvokulturologicheskyy analiz russkogo koncepta «greh»: na materiale leksicheskikh, frazeologicheskikh i paremiologicheskikh edinic : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk : spec. 10.02.01 «Russkiy yazyk» / N. O. Kozina. – Ivanovo, 2003. – 44 s.

4. Panova L. G. Greh kak religioznyy koncept (na primere russkogo slova «greh» i italyanskogo «peccato») / L. G. Panova // Logicheskyy analiz yazyka. Yazyki etiki. – M. : Yazyki rus. kultury, 2000. – S. 167–177.

5. Semenyuk O. Osnovi teoriiy movnoyi komunikaciyi / Oleg Semenyuk, Valentina Parashhuk. – К. : VC «Akademiya», 2010. – 240 s.

6. Semuhina E. Freymovaja struktura koncepta «greh» (na materiale russkikh i francuzskikh frazeologizmov) / Elena Semuhina // Gumanitarnye issledovaniya : [sb. nauch. tr. / Astrahan. gos. un-t]. – Astrahan, 2008. – № 2. – S. 48–54.

7. Sirant A. Verbalnyy sposib reprezentatsiyi kontseptu «spokuta» u tvorchosti pysmennykiv II polovyny XX st. / Alla Sirant // Naukovi zapysky. Seriya : Filolohiya : [zb. nauk. prats / nauk. red. N. L. Ivanytska]. – Vinnytsya : Vinnytskyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Mykhayla Kotsyubynskoho, 2009. – Vyp. 11. – S. 322–326.

8. Shcherbachuk L. Semantychnyy prostir kontseptu *hrikh* yak element dukhovnoho kodu (na materiali ukrayinskoyi frazeolohiyi) / Lidiya Shcherbachuk // Visnyk Zaporizkoho universytetu. – 2012. – № 1. – S. 504–506.

Джерела фактичного матеріалу

Фр. – **Франко І.** Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 1. – С. 643–648.

Даль – **Даль В. І.** Пословицы русского народа : Сборник В. Даля : в 2-х т. / В. И. Даль. – М. : Худ. лит., 1989. – Т. 1. – 431 с. ; Т. 2. – 447 с.

Умовні скорочення лексикографічних джерел

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1728 с.

ТСЖВЯ – **Даль В. І.** Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. И. Даль. – М. : Русский язык, 1978. – Т. 1 : А–З. – 699 с. ; 1980. – Т. 3 : П. – 555 с.

ТСРЯ – **Ожегов С. І.** Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.

СУМ Грінч. – Словарь української мови : у 4-х т. / [упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. 1 : А–Ж. – 494 с. ; 1958. – Т. 2 : З–Н. – 573 с. ; 1959. – Т. 3 : О–П. – 506 с. ; 1959. – Т. 4 : Р–Я. – 563 с.

Куцык Елена, Колечко Мария. Концепт грех как стержневой компонент паремиологического дискурса (на материале сборников И. Франка «Галицько-руські народні приповідки» и В. Даля «Пословицы русского народа»). В статье рассмотрены особенности вербализации концепта грех в паремиологических единицах, представленных в сборниках И. Франко «Галицько-руські народні приповідки» и В. Даля «Пословицы русского народа». Выделены две основные парцеллы (тематические группы) номинативного поля «грех» в украинских и русских паремиологических текстах.

Ключевые слова: концепт, малые фольклорные жанры, паремиологические тексты, пословицы, присказки, парцелла, тематическая группа, сектор.

*Kutsyk Olena, Kolechko Mariya. Concept of sin as a main component of paremic discourse (based on collections «Galician-Russian Folk Bywords» by I. Franko and «Proverbs of the Russian People» by V. Dal). In the article the features of verbalization of the concept **sin** in the paremiae units on material of collections «Galician-Russian Folk Bywords» by I. Franko and «Proverbs of Russian People» by V. Dal. Singled out two main parcelas (thematic groups) of nominative fields «sin» in ukrainian and russian paremiae texts.*

Key words: *concept, small folk-lore genres, paremiae texts, paremiae units, proverb, saying, bywords, parcela, thematic group, sector.*